

Fra ull og lin til kattun og silkedamask

Kvinnernes klær på Merdø på 1700-tallet

Hilde L. Austarheim

I Norge har vi lange tradisjoner med sauehold og lindyrrking, tilberedning av tråd, veving av stoffer og søm av klær. Etter hvert som skipsfartsnæringen utviklet seg, økte velstanden her hjemme, og skipene og sjøfolkene brakte utenlandske varer og kunnskap om nye moter hjem. Hvordan påvirket dette draktskikken i uthavna Merdø?

Brudetrøye fra Neskilen ved Arendal 1770-1790, av silkebrokade med ivevd blomstermønster. Lange ermer med mansjetter, fôret med hvit lin, nederst med rosa lin. Fra Neskilen kom flere og bosatte seg på Merdø på 1700-tallet. Foto: Alf Georg Dannevig. AAM.00420.

På slutten av 1600-tallet ble det importert både nye stoffer, ferdige plagg og deler av plagg, i mange ulike kvaliteter av ull, silke og bomull.¹ Stoffer i bomulls- og silkekvaliteter kom opprinnelig fra det fjerne Østen, men ble etter hvert produsert forskjellige steder i Europa, som Italia og England. De gamle, hjemmelagde klærne ble byttet ut med klær laget av innførte stoffer. Dette var en del av en omveltning av samfunnet som i et større perspektiv kan beskrives som utviklingen fra lokal produksjon og nærhandel til tidlig industri, internasjonal handel og en sterk påvirkning fra europeisk bymote.

Den folkelige draktskikken i et samfunn skapes i et rom mellom de nedarvede, tradisjonelle oppfatningene om hvordan en skulle kle seg og nye impulser fra motedrakten. Økonomisk oppgang gir større mobilitet i befolkningen og større mottakelighet for nye moter, mens sterk identitet innen en gruppe eller et lokalsamfunn kan virke bevarende på den gamle draktskikken.² På tross av en mengde forordninger fra myndighetene om å begrense luksus og importerte materialer i allmuens drakt, ble 1700-tallet perioden da ny, europeisk mote ble spredt vidt, og den påvirket også folkelig drakt.³

I uthavnene mottok folk impulser både fra borgerne i ladesteder og byer og direkte fra utlandet gjennom handel og samvær. I denne sammenhengen vil graden av internasjonal påvirkning bli sett på ved å undersøke draktskikken i én av uthavnene, Merdø utenfor Arendal.

I artikkelen vil først den gamle draktskikken for kvinner på Agder og klærne til borgerskapets kvinner i Arendal på 1700-tallet bli presentert.

Deretter drøftes skiftematerialets verdi som kilde til draktskikk. Opplysninger om de enkelte plaggene i skiftematerialet fra Merdø blir framlagt og sammenlignet med opplysninger fra Agder. Til slutt drøftes problemstillingen om produksjon basert på lokale ressurser i forhold til import og bruk av profesjonelle håndverkere og hvor langt den kulturelle påvirkningen fra utlandet var kommet i denne uthavna i løpet av 1700-tallet.

“Skjørt og trøye” på Agder

Det gamle samfunnet på 1600- og 1700-tallet var preget av store materielle forskjeller, både regionalt og innen samme lokalsamfunn. Ingeborg Fløystad har beskrevet de gamle kvinnedraktene på Agder i *Agders historie 1641-1723*. Hun skriver at folk i de ytre områdene av Agder, fra Mandal og østover til og med Telemark i snitt var mer velstående enn folk på Vestlandet. Embetsmennene sto alltid høyt over vanlige folk materielt og sosialt, og en del bønder med store gårder var også velstående. Det var

Johannes Flintoes akvarell av en kvinne fra Åmli, fra 1820-årene. Kvinnen har hvit skjorte, liv med sølvfargede bånd sydd sammen med den svarte stakken, belte og sølje og et hvitt, blomstrete forkle. Rundt hodet har hun et hvitt skaut knyttet under haken, og kanskje har hun et silketørkle eller en lue under? Se også Flintoes øvrige akvareller fra Åmli i Aagot Noss 1970, 44-45. NF.0605A. NFD.03269-001. Norsk Folkemuseum.

borgerne i byene og i ladestedene som preget landsdelen utover på 1600-tallet, og det var særlig *arendalsborgerne* som ble mektige.⁴ Her i de kystnære områdene mot Europa med en stor handelsflåte var det at impulsene fra utlandet kom først.⁵

Ragne Bugge Schmidt har beskrevet kvinnedraktene fra Mandalens nedre sogn, og Ingeborg Fløystad skriver at denne drakten også kan være karakteristisk for kvinnedrakten i store deler av Agder.⁶ De vanligste plaggene for kvinnene her på begynnelsen av 1700-tallet, var en delt drakt, *skjørt og trøye*, som erstattet en tidligere drakt med skjørt og liv sydd sammen.⁷

I tillegg ble et løst snøreliv vanlig fra omkring 1670-80-årene, og det var i bruk til 1750-60-årene. Dette plagget spredte seg vidt og ble en viktig del av folkelig drakt i mange variasjoner.⁸ Snørelivet var et stasplagg, sydd av importerte stoffer og ofte pyntet med sølvmaljer, og det kunne ha “flasker”, påsydde skjøter, slik at det dekket skjørtelinningen.⁹ Under livet ble det brukt en lang serk eller skjorte av lin eller lerret, eller en trøye av ull.¹⁰

Plagg som skjørt, trøyer og liv var for det meste sydd av forskjellige typer importerte ullstoff. De vanligste fargene på skjørt og trøyer var sort, rødt og blått. Gul farge på klær var sjelden nevnt i de tidlige skiftene fra Agder, ifølge Ingeborg Fløystad. Kvinnenes ytterplagg var gjerne en “sort kledeskåpe”, en sid kappe uten ermer av importert ullstoff, som kom inn i draktskikken via embetsmenn og borgere. Pannelin eller hodelin var den gifte kvinnens hodeplagg med tradisjoner langt tilbake i århundrene.¹¹ Plagget overlevde i skaut og i hvite tørklær og kniplinger i forskjellige former båret under luer.

Et skifte fra Åmli fra 1713

I de indre bygdene holdt den gamle draktskikken seg lenger, men også her ble klærne etter hvert påvirket av motestrømmingene og nye materialer utenfra. Beskrivelser fra bygdene av prester på 1700-tallet viser at innførte stoffer i ull, bomull og silke var tatt i bruk.¹² Egil Fiane har transkribert et skifte fra 1713 som viser et eksempel på dette. Skiftet er etter Guro Nielsdatter på gården Risland i Åmli, et område i innlandet hvor de eldre folkedrakttradisjonene har levd og utviklet seg opp til våre dager. Guro var en velstående kvinne med mange verdier og kostbare klær. Bruttoverdien i skiftet var på omkring 1500 riksdaler. Klærne utgjorde over 76 riksdaler, og her var store verdier i sølv. Skiftet viser en draktskikk basert på lokale ressurser, men hvor også innførte stoffer er kommet inn. Her finner vi tradisjonelle trekk som stakker sydd sammen med liv, i tillegg til belter til å holde stakken sammen med, både vevde og andre typer belter. Guro hadde mange skjorter, en mengde skaut og mye

Portrett av Cecilia Christine Fiuren (ca. 1712-1792), malt av Eggert Munch ca. 1740-1760. Cecilia Christine var datter av sogneprest Munk i Landvik og var født på Hommedal prestegård. Hun giftet seg med apoteker Jacob Henrik Fiuren i Arendal, som døde i 1763. På portrettet har hun hvitt, pudret hår med blomst eller smykke og øredobb med blågrønn sten. Kjolelivet er blågrønt med gullbroderi i kanten. Hun har en bord av kniplinger over brystet med en rose stukket inn. En rødbrun fløyelskåpe med grått fôr i silkedamask er trukket fram over skuldrene. Olje på lerret, 74,3 x 59,2 cm. AAM.B.0006.

draktsølv, i form av ulike søljer, kjeder og dalere, maljer og kåpespinner. Guros mange stakker var av vadmel, men også i klede¹³ og stemmets.¹⁴ Og livene var av klede og plysj, kantet med fløyelssnorer, en trøye var pyntet med fløyelsbånd, og hun eide flere silketørklær, en snusdåse og en ostindisk nøtt, begge med sølvbeslag.

Før vi ser på draktskikken i uthavna, må vi ta en liten kikk ned i den andre ytterligheten; de rike arendalsborgerne klær.

Arendalsborgerne – “en overdreven Grad av Luxus”

Frithjof Foss beskriver klesdraktene i Arendal by ut fra enkelte av de eldste skiftene fra omkring 1700 i sin byhistorie fra 1893. Ett av disse skiftene inneholder kvinnedrakter til en verdi av over hundre riksdaler!¹⁵ Kvinnedrakten besto av skjørt og liv hver for seg, ofte i mørk farge, og

stoffene var av damask,¹⁶ silke, brokade¹⁷ og klede fôret med lys taft.¹⁸ Utenpå hadde de trøye, ofte i lys farge, av kostbare stoff som gyldenstyck,¹⁹ fløyel, silkedamask eller taft, og de kunne også ha slag. De rikeste i byen hadde plagg som broderte silkenattrøyer,²⁰ kniplingkrager, silkedamaskskjørt, klær med gullkniplinger, galoner²¹ og pels, fløyelskåper fôret med hermelin, samt luksusplagg som kjortler med slep, som vi ikke finner i mer folkelig draktskikk. Noen brukte en *fontange*, som var en vifteformet hårpynt med kniplinger og bånd etter fransk forbilde. Arendalskvinnene hadde også kostbare gullsmykker som kjeder og ringer med diamanter og juveler, brystnåler og armbånd og luktevannsdåser av gull.

Frithjof Foss skriver: “Omkring Midten av Aarhundredet vare Fordringene til en Dames Paaklædning steget til en overdreven Grad av Luxus.” Han legger også vekt på innflytelsen fra skikkene og levemåten i København, som arendalsborgerne forsøkte å etterligne, og at det også

Portrett av Anna Stranger, død 1726, gift 1721 med Didrik Stelling, senere sogneprest i Arendal, malt mellom 1720 og 1726. Anna har blå silkekjole med gullblonder og hvite kniplinger ved brystet, splitt med gullstoff ved albuen og rød kappe over skuldrene. Mens 1700-tallet var parykkenes tidsalder først og fremst for menn, satte borgerkvinnene opp håret, pudret det og brukte i tillegg løshår med krøller, hårpynt, blomster og bånd. Annas hår er krøllet, oppsatt og pudret. På hodet har hun en liten rød silkehatt med gullblonde og agraff (klemme) med hvit fjær. Bildet er malt i Christiania av ukjent kunstner.

Olje på lerret, 78,5 x 63,5 cm.
AAM.B.2646.

Brudetrøye fra Goderstad, Holt, 1763-1780 i silkeatlask. Lang erm med mansjett, rundskåret hals, fôret med grå lin.

Foto: Alf Georg Dannevig. AAM.00421.

Brudetrøye fra Neskiln ved Arendal 1770-1790 bakfra.

Foto: Alf Georg Dannevig. AAM.00420.

Utstyrsboks fra 1776, som har tilhørt Johanne Nielsdatter (1751-1834). Boksen står på Merdøgaard museum, hvor Johannes søster Edel bodde. Søstrene var fra Regevig og giftet seg med to brødre, Johanne med Peter Larsson i 1777 og bodde i Torjusholmen, og Edel med Jacob Larsson i 1782 og bodde på Merdø. Boksen ser ut til å være dekorert av maleren Jørgen Schultz (1718-1786) fra Horsens, som bl.a. malte taket i Tromøy kirke i 1758. Om Mette Herlofsdatters klær heter det i skiftet fra 1769: *Endelig blev og aabnet den store, grønne Kiste, hvor udi var nedlagt den afdødes gang klæder – Hvilke gangklæder Enkemanden efter egen Proposition og til opfyldelse af hans Sal. Hustrues villie, uden at der af at tage mindste del, overlod til Deeling mellem de 3de Pige børn, der og nu med de nærværende formynderes Consensil skeede under lodkastning efter 3de potioner afholte og Numererede hauger (...).* AAM.M.0817.

var mange innvandrede dansker i Arendal som påvirket miljøet i byen.²²

Samtidige malerier gir oss kunnskap om de rike borgernes draktskikk på 1700-tallet.²³ Kvinnene er framstilt med kjoler i kostbare, importerte stoffer med broderier, kniplinger eller rysjer, smykker og hårpopsatser. I museets samlinger finnes få klesplagg fra 1700-tallet, men én type plagg ble tatt vare på og er representert i museumssamlingen; de fine brude-trøyene, som presenteres som illustrasjoner i denne artikkelen.

Kvinnene i uthavna Merdø levde i et internasjonalt miljø med stadige impulser fra utlandet. Nærheten til Arendal og kontaktpunktene dit var også mange. Var draktskikken preget av europeisk bymote eller finner vi mer tradisjonelle trekk?

“Dend Sal: Qvindes Gang Klæder”²⁴

Hvordan kledde kvinnene på Merdø seg på 1700-tallet, og hva slags materialer var klærne laget av? Tilvirket kvinnene selv stoffer til klær, eller ble stoffene kjøpt utenfra? Sydde kvinnene klærne selv, eller ble de sydd av skreddere?

Disse problemstillingene blir drøftet på bakgrunn av opplysningene om kvinners klær i 23 dødsbooppteignelser (skifter) fra Merdø i perioden 1696-1814.²⁵ Skiftene er etter kvinner i ulik økonomisk situasjon, med bruttoformuer fra 20 riksdaler til over tusen riksdaler. Bruttoformuen består av innbo, hus, eiendom og utestående fordringer. Gjelden er varierende, fra ubetydelig, til gjeld som overgår verdiene i boet. Bruttoformuen forteller likevel mye om folks totale virksomhet og økonomiske bæreevne over et lengre tidsrom.²⁶ Materialet fra Merdø

fordeler seg med åtte skifter med bruttoformuer under hundre riksdaler, ni skifter mellom hundre og 500 riksdaler og seks skifter mellom 500 og tusen riksdaler.²⁷

En svakhet ved dette materialet er at det ikke viser hele bildet når det gjelder alle klærne den avdøde personen hadde, og materialet er ikke nødvendigvis representativt. Det er heller ikke stort og detaljet nok til å vise endringer i moten over tid eller danne grunnlag for en sammenligning av klærnes mengde, kvalitet og utforming i de forskjellige sosiale gruppene eller aldersgruppene.²⁸ Skiftene er likevel en viktig kilde når det gjelder forekomsten av de ulike klesplagg og materialer.

Det var ikke vanlig å holde offentlig skifte etter folk helt nederst på den sosiale rangstigen.²⁹ Kristin Røgeberg skriver at klærne kunne bli behandlet annerledes enn andre gjenstandsgrupper ved at de gikk rett til barna uten å bli verdisatt, spesielt på slutten av 1600-tallet og begynnelsen av 1700-tallet.³⁰ Dette ser vi også på Merdø. I enkelte skifter går det fram at klærne etter den avdøde ble gitt bort før registreringen av boet eller ble utelatt i boopptegnelsene om de var av svært lav verdi. I den fattige løshustruen Ragnhild Pedersdatters skifte fra 1795 står det: “Stervboe Enchemanden andviste at have givet sine Børn deres moders Ringe og ubetydelige gang Klæder.”³¹ Om Maren Christophersdatter, som hadde én datter og tre sønner, står det følgende i hennes skifte fra 1720: “Dend Sal: Qvindes Gang Klæder: befandtes af Ringe verdij, og Ellers var same Klæder givet Datteren af hendes moder udj sin Dødz Stund.”³²

På den annen side får vi ikke opplysninger om flere velstående kvinners klær, da de i enkelte tilfeller er holdt utenfor i fortegnelsen over løsøret. Når det gjelder Mette Jansdatter Linds klær i hennes skifte fra 1720, med en bruttoformue på nesten 2000 riksdaler, sa enkemannen Ole Nielsen at hans søsken og barn hadde forsynt seg av hennes klær, som lå i en kiste, og at de var fornøyd med dette. Mette Herlofsdatter, som holdt til på det senere museet, hadde et enda rikere bo med 4362 riksdaler i bruttoformue i 1769.³³ Da hennes kiste ble åpnet ble klærne fordelt i tre hauger til de tre døtrene, uten noen registrering.

Klær ble for øvrig betraktet som verdier på samme måte som andre gjenstander og ble fordelt blant arvingene eller brukt til å betale gjeld. Enkelte enker eide derfor mannsklær, og der enken eller enkemannen hadde sittet i uskiftet bo, ble det skiftet etter begge ved den lengstlevendes bo. Begrepet “Kiol” ble brukt både om en kjole til en kvinne og en knelang frakk til en mann, slik at det kan være usikkert om det dreier seg om kvinne- eller mannsklær. Enkelte steder er det presisert at det gjelder et plagg til en “Qvinde” eller et “fruentimmer”. Andre steder kan “Kiol” tolkes som sannsynlige kvinneklær ut fra sammenhengen.

Skiftene gir opplysninger om materialene klærne er laget av, farge, mønster i stoffet og i blant pynt, knapper og lignende, men ikke form,

I graven iført silkekjole

”Af Hans Herlofsøns Familieforholde kan man erfare, at hvorvel hans Fader var indflyttet til Colbjørnsvig, havde han endnu Slægtninge paa Mærdø. Han havde en Søster, Mette Herlofsdatter, som først var gift med Ole Larsen Dahl, der beboede det gamle Hus på Mærdø, som endnu er i Slægten Larssøns Besiddelse, derefter med Skipper Syver Thorsen, som fik Huset med hende. Hans Herlofsen var Formynder for Søsterens Børn af første Ægteskab. Mette Herlofsdatter ligger begravet i Tromø Kirke. Hendes Kiste blev aabnet i 1882, og indeholdt Liget af en sværelmet Kvinde, hvis former var bibeholdt i en mærkelig Grad. Syver Thorsen blev gift for anden Gang med Hans Herlofsens Svigerinde Charlotta Frederica Steen. Hun blev Enke i 1776 og giftede sig i 1783 med Byfoged i Arendal, Justitsraad Nicolai Femmer, Eier af Gaarden Storeng på Tromøen, Svigerfader af Byfoged Cancellieraad Berg og Bedstefader til Byfoged Nicolai Henrik Jægers Hustru, (..) Charlotta Frederica Steens Liig i Tromø Kirke er iført gul Silkekjole.”

Frithjof Foss 1893, sitert fra utgave fra 1998, 150-151.

Forstykker til snøreliv fra 1700-tallet, fra Hørsdal, Froland, av rødt ullstoff, kantet med sort fløyel og med sølvblonder, og seks par sølvmaljer med ett løv, i forgylt filligransarbeid.

På Merdø hadde Birgithe Hansdatter (1696) et snøreliv med 12 par runde sølvmaljer, smale sølvgaloner (pyntesnorer med innvevde metalltråder) og snørekjede i sølv til over tre riksdaler. I skiftet etter Anne Hansdatter (1709) er det nevnt tre liv. Det flotteste av disse var et rødt og sort, blomstrete og flosset snøreliv med åtte par forgylte sølvspenner til over tre riksdaler.

Kirsten Jensdatter (1712) hadde et gammelt, blått snøreliv i atlask med 12 par sølvmaljer og et sølvkjede til over to riksdaler. Marthe Olsdatter (1714) hadde et blomstrete silkeliv med to dusin sølvmaljer og gullsnorer, også dette til over to riksdaler. Og etter en lang periode utover på 1700-tallet, hvor det ikke er registrert liv i skiftene, hadde Inger Poulsdatter i 1806 et rødt silkeliv med forgylte sølvhekter til noe over en riksdaler.

AAM.00281 A-B.

snitt eller søm. Heller ikke helheten i drakten eller draktenes forskjellige utforming og kvalitet får vi vite noe om, men noe tilbehør nevnes i blant, og verdifastsettelsen sier indirekte noe om forskjellen på fattig og rik.

Kan vi gå ut fra at det meste av det som fantes i et dødsbo ble opplistet ved registreringene? I skiftene fra Merdø finnes både nye klær og klær som beskrives som gamle og utslitte. Vi må likevel gå ut fra at mange helt utslitte klær ikke ble registrert. Og et sett av klær ble brukt ved gravleggingen. Ut fra utvalget av klær enkelte av kvinnene hadde ifølge skifteregistreringene, er det åpenbart at dette ikke er alle klærne de hadde.³⁴ Kvinnene på 1700-tallet skulle jo også overleve om vinteren og i storm og uvær. Kanskje brukte de ulltepper som de tullet rundt seg som et slags store sjal – eller tok de den ytterste stakken opp over hodet, som det fortelles om fra Danmark?³⁵

De enkelte plagg

I det følgende skal vi se på de enkelte plaggtypene i merdøkvinnenes booppteignelser. De vanligste plaggene nevnt i den undersøkte perioden, er snøreliv, skjørt, trøye og kjole.

Serk og underskjørt

Serken var kvinnenes undertøy og var et vidt plagg i enkelt snitt med lange ermer og vid halsutringning, som dras over hodet. Benklær var bare for menn, mens kvinnene brukte mange skjørt over hverandre for å holde varmen. Det var tre typer serker, *helskåren serk*, *overdelsserk* med påsydd nederdel, gjerne av et rimeligere stoff og *overdel*, en kortere serk.

Serken ble etter hvert tilført elementer fra motedrakten.³⁶ Ifølge Åsa Elstad var serken også et arbeids- og hverdagsplagg og også et plagg den døde ble begravd i.³⁷

Serkene kunne være rynket omkring halsen og ha krage,³⁸ men dette går ikke fram av de kortfattede beskrivelsene i skiftene. Serker og skjorter er begreper som er brukt om hverandre, men i materialet fra Merdø er det ikke funnet begrepet “skjorte” for kvinner. I Mandalens ytre bygder var ikke linskjorter for kvinner i bruk før langt ut på 1800-tallet.³⁹

I skiftene fra Merdø nevnes bare serker i lerret, strie og stoff⁴⁰ som materialer, som kan ha vært av mer hjemlige kvaliteter. Serker nevnes i bare seks av skiftene, og det var vanlig å ha tre-fire stykker: De forekommer i hele perioden til og med 1806. I skiftet etter Karen

Svendsdatter (1730) nevnes en lerretsserk og en serk med lerrets overdel og strie nederdel, en overdelsserk. I tillegg hadde hun en brun- og hvitstripet serk i stoff.⁴¹

Ifølge Ragne Bugge Schmidt var underskjørt uvanlig i skiftene før i siste halvdel av 1700-tallet, men på det tidspunktet var det nevnt påfallende mange gamle underskjørt, som sannsynligvis var gamle skjørt som ble tatt i bruk som underskjørt.⁴² Fra Arendal nevner Frithjof Foss underskjørt i innførte stoffer som hvit demet,⁴³ kattun,⁴⁴ sort klede, taft eller silke.⁴⁵ Dette kan være skjørt brukt under kjoler med et åpent skjørt festet til livet (overkjole).

Et av de eldste og det aller yngste skiftet i denne undersøkelsen nevner underskjørt. I Birgithe Hansdatters skifte (1696) er det nevnt et silkeskjørt med et gammelt sort underskjørt og "1 underklæde af rød Klæde". Birgithe Sørensdatter (1814) hadde et underskjørt verdt en riksdaler, som var en høy verdi.

Liv

Som nevnt brukte kvinnene på 1700-tallet liv eller snøreliv over underserken. Livene var i utgangspunktet ermeløse, men de kunne også ha påsydde ermer eller strikkede ermer.⁴⁶ Ermene var alltid i andre farger enn snørelivet.⁴⁷

I ti av de 23 skiftene fra Merdø er det nevnt liv eller snøreliv, ofte flere. Fram til 1735 er det bare snøreliv i skiftene, men i 1735, 1743 og 1806 er betegnelsen ikke snøreliv, men *liv*. Livet nevnt i 1806 hadde sølvfargylte hefter, og skulle ikke lenger snøres. Få liv nevnt i skiftene på siste del av 1700-tallet kan henge sammen med utbredelsen av hele kjoler. Det siste av skiftene, Birgithe Sørensdatters fra 1814, inneholder imidlertid et rødt snøreliv.

Fargene på livene var sort, rødt og blått – og ett var rødt og sort, blomstret og flosset. Snørelivene var laget av cafe,⁴⁸ stoff, atlask,⁴⁹ plysj, sars,⁵⁰ fløyel og silke. Gullgalloner og gullsnorer er nevnt som pynt. Det er ingen forskjell på rik og fattig eller gjennom århundret når det gjelder materialer, men det var bare kvinnene i de to øverste formuesklassene som hadde sølvmaljer. Med sølvspenner og sølvkjede eller sølvmaljer kom verdien av livene opp i tre riksdaler, ellers var de bare verdt noen ort eller skilling.

Snøreliv fra Glomdalmuseet.

Foto: Erik Mostue/ Anno Glomdalsmuseet. GM.012245.

Kjolebord fra ca 1750-1850.
AAM.30018.

Del av nedre kant av kjole fra ca. 1750. Stoffet er av silke med brodert blomstermønster og har tilknytning til Maren Otte Beck, gift med Johannes Fürst i Arendal. Skjørtene med mønster på Merdø var i blått og rødt blomstermønster, gull/hvitstipete mønster med hvite frynser, grønnstripete og brun- og hvitstripete. Et rødt skjørt hadde sorte kniplinger og et stripete skjørt var flosset.
AAM.14128.

Skjørt

Skjørtene på 1700-tallet var ofte smale og plisserte.⁵¹ Midjeskjørt ble vanlig fra siste del av 1600-tallet og var ofte av importerte stoffer. På midten av 1700-tallet økte utvalget av stoffer⁵² og skjørtene ble videre.

Skjørt var det plagget som det var flest av i skiftene etter kvinnene på Merdø, og som nevnt, brukte kvinnene flere skjørt over hverandre når det var kaldt. Gunborg Stiansdatter (1700) hadde seks skjørt, og Inger Poulsdatter (1806) hadde sju skjørt; et gult og et sort av morino,⁵³ et lyseblått skjørt av stoff, et blomstret av bomull med trøye, et rødt og hvitt av cartun med trøye og to gamle, sorte skjørt.

Skjørtene var laget av mange slags stoff; kalt “stoffes” og “triskafts” (1696), som kan være hjemmevevet,⁵⁴ og de mange importerte stoffene, som sars, silke, damask, atlask, flanell, bomull, taft, thersenelle,⁵⁵ polemetes,⁵⁶ bomull og cattun og stoff i flosset kvalitet. Også ulike ullstoffer nevnes, som bai,⁵⁷ klede, kallebank⁵⁸ og merino, og også verken.⁵⁹

Fram til omkring 1740-årene var det mote med skjørt og trøye i ulike farger, ofte røde skjørt og sorte trøyer, påvirket av den hollandske barokken.⁶⁰ Fra 1740-årene var et flertall av skjørtene i Mandalen sorte og blå.⁶¹

Røde skjørt opptrer på Merdø i perioden 1699-1735, som i Mandalen. Skjørtene hadde ellers et bredt utvalg av farger; sort, brunt, blått, hvitt, lys blått, fiolett, grønt og gult. Senere ble skjørtene beskrevet som stripete og blomstrete og også “indsprængt”, stoff vevet av garn av to tråder i ulike farger. Stoffene er også beskrevet som mørkblomstrete og i flere farger som rødt/hvitt, blått/hvitt og grønt/gult. Birgithe Sørensdatters grønne damaskskjørt var føret (1814).

Kvinnene i den laveste formuesklassen hadde ikke skjørt av silkekvaliteter. “Klede” er ikke nevnt etter 1735, da er det “merino” som er betegnelsen på ullstoff. De fleste skjørtene hadde en verdi på en til tre riksdaler, mens flere var gamle og hadde bare en verdi på noen ort. Et blått og rødt, blomstrete atlaskskjørt (1718) var verdt hele fire riksdaler.

Brudetrøye fra Bakke, Flekkefjord, 1750-1800, i rød, damaskvevet lin med ullbroderier i blått, lys og mørk grønt og gult. Fôret med et stoffe vevet med renning i grå lin og innslag av blå ull, beige strie nederst.

Foto: Alf Georg Dannevig. AAM.00081.

Trøye

En trøye i denne sammenhengen er et halvlangt, åpent plagg med lange ermer, som kan lukkes foran.⁶² 1700-tallets trøyer ble etter hvert preget av rokokkomotens innsvingte liv. Trøyene kunne ha påsydde fliker og folder bak ("flasker"), som forsterket de innsvingte linjene. Flasker i trøyer og også på snørelivene var et trekk i motedrakten fra ca. 1640, som spredte seg til folkedrakten.⁶³ Trøyene var først helskåret, deretter fikk de midtsøm bak og bedre passform og flere trekk fra motedrakten.⁶⁴ Fram mot slutten av århundret og på begynnelsen av 1800-tallet ble trøyene kortere.

Ragne Bugge Schmidt skriver fra Mandalen at trøyene som oftest var sydd av klede fram til ca. 1740, etter dette var de i mange ulike, importerte stoffer.⁶⁵ På Merdø ser vi de importerte stoffene i trøyene helt fra de eldste skiftene på slutten av 1690-årene.

I de fleste kvinnenes skifteopptegetninger på Merdø fantes en trøye.

Detalj av brudetrøye fra Vestøl i Gjerstad, 1770-1800, av silkebrokade med rosa linfôr.
Foto: Gerd Corrigan, AAMa - KUBEN. AAM.14566.

Disse var også av stoff i de samme materialene som skjørtene, i tillegg til cafe (1694), fløyel, bometes og cammelot.⁶⁶ En trøye av klede er bare nevnt i 1700, og den var blå og “indsprængt”. Mønstrene var stripete (“randet”) og blomstrete, for eksempel “gulblomstret atlask”. En av trøyene var “gaasøyet”, et uttrykk ofte brukt om duker og håndklær, et stoff i kypertveving med rombisk mønster. Fargene var sort, brun, hvit, rød, blå, gul, fiolett og “Ansigtfarvet” og satt sammen i sort/hvitt og sort/blått.

Verdien på trøyene ligger overraskende lavt i forhold til de andre plaggtypene, de fleste under en riksdaler, også de som ikke er betegnet som gamle og også de som var laget av silkestoff. Enkelte trøyer er nevnt sammen med skjørt og verdisatt sammen med dette, som oftest til rundt tre riksdaler. Birgithe Hansdatter (1696) hadde en sort trøye av cammelot og et sort, blomstret triskafts skjørt som til sammen hadde en verdi på tre riksdaler. Anne Sørensdatter (1806) hadde et fiolett kattuns skjørt og trøye som til sammen hadde en verdi på litt over to riksdaler.

Den av trøyene som hadde høyest verdi var en blomstret silketrøye til to riksdaler. Den hadde tilhørt Karen Halvorsdatter (1757) som var gift med losoldermann Anders Liødesen. Karen hadde også en rød og hvitrandet silketrøye til litt over en riksdaler. De velstående kvinnene Birgithe Sørensdatter (1814) og Inger Poulsdatter (1816) hadde flere trøyer, også av silke og med blomstrete mønster, men ingen til en verdi over en riksdaler. Kvinnene med lavest formue hadde også silketrøyer, men av lav verdi.

På 1600- og 1700-tallet ble det importert både hele strikkede trøyer og løse strikkede ermer. Disse trøyene ble kalt “nattrøyer”, da dette var et underplagg.⁶⁷ De ble senere kalt undertrøyer, de var ofte røde, og de gikk av moten på slutten av 1700-tallet.⁶⁸

Nattrøyer er nevnt i fire skifter på Merdø, alle etter velstående kvinner og bare i de eldste av de undersøkte skiftene, fra perioden 1696-1714. Tre av trøyene var gamle, tre av dem er betegnet som engelske nattrøyer, og to av disse var bundne (strikkede). Den siste var rød, gammel og flosset. En av dem som hadde en nattrøye, hadde også en rød sarses trøye med bundne ermer. Bundne eller strikkede plagg, nattluer, nattrøyer og trøyer med strikkede ermer, er oftest betegnet som engelske.

Kjole

En kjole på første del av 1700-tallet var et helskåret, løstsittende sidt overplagg med enkel utringning, uten krage, og åpen foran, som ble brukt utenpå liv og skjørt. Etter hvert ble kjolen sydd sammen i livet.⁶⁹ Ermene på overkjolen ble trangere utover århundret, og de ble kortere, bare til albuen, og de var pyntet med rysjer. Rysjer preget 1700-tallets drakter, til

både kvinner og menn. I siste halvdel av 1700-tallet kunne kjolen være et helt plagg, med overdel og skjørt sydd sammen, slik vi ser Lovise Groos (1754-1815) i Arendal malt i sin flotte silkekjole med korsett under og med kappe over armen. Kjoleutringningen kunne være kantet med blonder eller blomster, eller en kunne dekke brystet med et tynt tørkle.

Av de 23 skiftene på Merdø inneholdt 13 én eller flere kjoler, i alle sosiale lag og i hele århundret. Kjolen var sydd av mange typer stoff; kallebank, stoff, sars, atlask, klede, flanell, krepp, damask, silke, taft og bomull. Den vanligste fargen var sort, ellers var fargene brun, hvit og lys blå, rokokkoens motefarge. En ny, blomstrete kjole hadde lerretsfôr. En brun kjole av sars hadde ti små sølvknapper og tilhørende skjørt, og en ny, blomstrete stoffkjole hadde også skjørt til. Denne formuleringen viser at kjolen var en overkjole som var åpen foran.

Kjoleliv av silkebrokade, 1790-1810, skal ha tilhørt familien Falck i Arendal. Stoffet er vevet med smale striper, har iverde små blomster og blomsterranker. Livet har snøring framme.
Foto: Alf Georg Dannevig. AAM.0422.

Forbildet: Maleri av Lovise Groos (1754-1815) i Arendal i en grå silkekjole med blomstermønster i rødt og grønt, blonder i utringningen, rysjer ved albue, blonderhansker og med en rødbrun kappe over den ene armen. Hun har pudret hår, blonde rundt halsen, et enkelt smykke i håret og øredobber.
Portrett: P.N. Arbo etter miniatyr, 1889.
Foto: Bjørn Hoff, Rådhusgalleriet.
Arkiv: AAA.PA-2606.L1.112.

De fleste av kjolene hadde en verdi fra én til tre riksdaler, mens et mindretall av kjolene hadde en verdi fra fem til åtte riksdaler. En sort, blomstrete atlaskkjole med lerretsfôr og en sort damaskkjole hadde begge en verdi på åtte riksdaler. Den velstående Birgithe Sørensdatter (1814) hadde tre kjoler; en hvit atlaskkjole til åtte riksdaler, en i sort i taft til fire riksdaler og en blomstrete bomullskjole, uten oppgitt verdi.

Forkle

Ingeborg Fløystad skriver at forklær ikke var vanlig i skiftene, og at de fleste av de som nevnes var sydd av hvitt lerret.⁷⁰ Frithjof Foss beskriver forklær av hvit nettelduk med bl.a. hvitsøm eller kniplinger hos Arendals rikeste kvinner.⁷¹

I det undersøkte materialet fra Merdø er det imidlertid funnet forklær i ti av de 23 skiftene. Kvinnene i den laveste formuesklassen hadde bare lerretsforklær, og noen av dem var hvite. Enkelte av de mer velstående kvinnene hadde forklær av sort, blomstrete atlask (1696), blomstrete kattun, rutete kattun og fiolett forkle av nettelduk, i tillegg til lerretsforklær, bl.a. et blått. Alle forklærne hadde en verdi omkring to-tre ort eller noen skilling. Sannsynligvis hadde de fleste av kvinnene i tillegg grove arbeidsforklær som ikke hadde noen verdi, og som derfor ikke nevnes i skiftene.

Brudekåpe fra 1700-tallet, fra 1758 eller 1782, fra Danmark eller Arendal. Foto: Gerd Corrigan, AAmA - KUBEN. AAM.00309.

Kåpe - kappe

Ifølge Frithjof Foss var ytterplagget for kvinner en sort kåpe, som ble kalt *manteau*. Dette var et sidt kappeplagg uten ermer av importert ullstoff, gjerne klede.⁷² Pehr Kalm, som var i Grimstad i 1747, skriver i sin dagbok at alle kvinner hadde en kappe som de kastet over seg når de skulle ut på besøk. Kappene var sorte, stripete eller i andre farger.⁷³ Vi ser kappeplagget på maleriet av Anna Stranger og Lovise Groos i Arendal, begge i røde farger. Den sorte kledeskåpen ble etter hvert erstattet av kåper i forskjellige stoffer og kvaliteter.⁷⁴

Kåpe var likevel et sjeldent plagg og nevnes bare i fem av skiftene på Merdø. Også her var det gilde farger, mønstre og bomulls- og silke-stoffer, ikke bare ullstoff. I 1730 nevnes en "mantau" i rødstripete, blomstrete atlask fôret med taft til tre riksdaler. Ellers finner vi to stoffkåper, en rød og en blå, og en blå kåpe med sølvhekter. Karen Svendsdatter (1730), som var i en vanskelig økonomisk situasjon da hun døde, hadde en blomstrete kattunkåpe. Mest overraskende er det at kåpe ikke er nevnt i de mest velstående kvinnenes skifter.

Hodeplagg

I avbildninger fra 1700-tallet ses ofte et hvitt tørkle som bæres under andre hodeplagg, en arv fra det gamle hodelinet. I mange deler av landet var det vanlige hodeplagget for kvinner en lue med et tørkle bundet rundt og opp i en sløyfe framme på hodet. Tidlige luer var satt sammen av to symmetriske stykker med søm fra isse til panne, senere av et frontstykke på tvers over hodet og et påsydd bakstykke eller en rynket pull ("hette").⁷⁵

Hodeplagg er nevnt i fem av skiftene fra Merdø. I et par av skiftene nevnes hodetaft, som antakelig var en silkelue. Birgithe Hansdatter (1696) hadde "1 Sort Hofued tafft" til en riksdaler og "1 sort taftt quinde lue med Kniplinger", og hun hadde liggende "1 alen graa silche Sobin til en lue".

Et sort hodetaft, en gammel, grå hatt av klede, en sort snørelue med gullkanter og en lik hvit lue med sort stoff finnes i et skifte fra 1735. Verdien på disse var én til to ort. I 1768 nevnes en "Silche Cappulino" (lue), en blårandet bomullslue og to silkeluer, og det oppgis at de er gamle og stoppede. Birgithe Hansdatter hadde også en regnhette til litt over en riksdaler, og regnhetter er også nevnt i 1698 og 1730.⁷⁶

Karen Svendsdatter (1730) hadde hele åtte hodeplagg – en lerretshatt med brede kniplinger, fem gamle linhatter, en brun silkelue med sølvkniplinger og en gammel, sort regnhette. En linhatt var, ifølge betegnelsen i svenske og danske folkedrakter, en hvit linduk brettet på midten og sammensydd, altså en hette.⁷⁷ Disse er nevnt fra 1720-årene

Karen Svendsdatter

Karen Svendsdatter (1730) var født omkring 1695 og var datter av Svend Pedersøn på midtre Merdø. Da hun døde hadde hun en bruttoformue på bare 37 riksdaler. Karen hadde imidlertid et bredt utvalg av klær; tre skjørt, tre trøyer, tre serker, et forkle, flere hatter og tørklær, en silkelue med sølvkniplinger, tøfler og sko, i tillegg til kåpen som var en "blommet Cartuuns Kaabe". Klærne utgjorde den største delen av boet da hun senere kom i en vanskeligere økonomisk situasjon. Karen eide også en salmebok, en bønnebok og en rødmalt kiste, "Videre Løsøre Midler sagde Arvingene ike at viide sterfboen at tilhøre." Da Karen var 15 år gammel var hun i tjeneste på Merdø, og da hun var 30 år gammel giftet hun seg med Simon Knudsen. Karens to brødre var loser, Gunder på Gjessøya og Tjølstøl på Merdø. Mens Simon var i utenriks sjøfart fra Holland døde Karen, bare 35 år gammel og uten barn og uten hus.; "dend afdøede siden hendes Mands afreise har stedse siddet i huuse saa hos een og saa hos en anden paa Mærdøe, og aller sidst hos Græs Jahns Daatter, hvor hun døde.-" Græs Jansdatter krevde tre riksdaler "for dend Salig Qvindes Huuse Lye og Logement" i hennes hus i ett år og 39 uker. Hun ble betalt bl.a. med Karens blomstrete kattunskåpe, som var verdt én riksdaler.

Ellen Hansdatter Taur med en parykk. Noen kvinner i det høyere, sosiale sjikt kunne bære parykk eller en *fontange*, en vifteformet hårpynt etter fransk forbilde. Ellen Hasdatter Taur var gift med Nils Mathiassen Aalholm (1715-1775). Familien eide det Aalholmske hus på Tyholmen i Arendal og Hove gård på Tromøy. AAA.PA-2701.L1.2.03b.

Silhuett fra 1770-90-årene av Birgithe Cathrine Berg (1742-1816), gift med kammerherre og kongelig tollbetjent i Arendal, Ludvig Berg. Birgithe Cathrine har lang flette bak, en høy, stiv hatt med sløyfer og fjær og et tynt sjal over brystet. AAM.B.0053.

Silhuett av Abigail Marie Geelmuyden Ebbell, gift med tollkasserer Joachim Ebbell i Arendal i 1778, død i 1786. Hun har løst hår og blomsterpynt. AAM.B.1219.

Birgithe Sørensdatter

Birgithe Sørensdatter (1777-1814) var datter av los Søren Hansen og Anne Sørensdatter. Hun hadde seks brødre, og to av dem døde tidlig "i losbåten". Birgithe var gift med Anders Olsen Revesand, som var sjømann og døde ca. 1802, og de hadde sønnen Anders, som ble født omtrent når faren døde. Det er sannsynlig at denne familien bodde i Loshuset på vestre Merdø sammen med Birgithes foreldre, i alle fall bodde Birgithe her som enke, og hun stelte for sin gamle far. Like før faren døde i 1806 kjøpte Birgithe eiendommen med hus og fjøs, sjøbod og vedskjul, urtehage og ei ku for 200 riksdaler. Hun tok inn ringpenger fra skip i havna for Anders & Hans Dedekam, som eide fortøyningsringene. Etter Birgithes død, var det broren Mickel Sørensen og konen Annich Terjesdatter, som eide eiendommen.

og ble erstattet av luer av damask og andre innførte stoffer med kniplinger.

Anne Sørensdatter (1806) hadde en blå hatt, fire "huer eller nattø", kanskje til mer hjemlig bruk, og en gammel fløyelshatt. Også Inger Poulsdatter (1806) hadde en sort fløyelshatt. Også disse var sannsynligvis hetter. Annes datter Birgithe Sørensdatter (1814) hadde et hatteskrin, noe som tyder på at hun kanskje hadde eid en stivere hatt, slik vi tenker oss en hatt i dag.

Strømper, hoser og sko

I 1711 ble folk pålagt å betale skoskatt for to par sko hver, som en del av skattepåleggene under Den store nordiske krig (1700-1721). Ifølge Ingeborg Fløystad er sko sjelden nevnt i skiftene. På Merdø er sko nevnt i fem av skiftene. Også hoser eller strømper er nevnt i fem skifter. Hoser var opprinnelig sydd av skinn, vadmél eller annet stoff. Strømper ble laget ved nålebinding, en eldre teknikk som ble brukt før strikking ble vanlig, hvor maskene ble sydd med nål.⁷⁸

Strømper og sko hadde en verdi på en-to ort og mindre. Birgithe Hansdatter (1696) hadde et par nye, røde kvinnestømper og også et likt par av noe "ringere" kvalitet, et par grønne "skottestømper" og et par blå sko. Karen Svendsdatter (1730) hadde et par gamle, blå hoser, et par gamle sorte sko og et par nye, røde tøfler. Ellers er det nevnt et par "Runde Strix Strømper", et par sorte kvinnestømper og et par blå sko med hvite hæler. Inger Poulsdatter (1806) var best forsynt med strømper, med et par hvite trådstømper, et par blå silkestrømper og et par hvitstripete bomullsstrømper. Hun hadde også et par røde "fruentimmersko".

I Birgithe Sørensdatters skifte (1814) nevnes ikke strømper, men et par strømpebånd, et par blå damasksko og et par skospenner av sølv. Det siste hadde også hennes mor, Anne Sørensdatter i 1806, så kanskje de var arvet fra henne.

Muffer, vanter og tørklær

Også muffer og vanter er sjeldne i skiftene på 1700-tallet, ifølge Ingeborg Fløystad. I skiftet etter Birgithe Hansdatter (1696) nevnes en gammel morskinns muffe til en riksdaler og en sort "Cafes" muffe til 16 skilling, og i 1768 er det nevnt en blå muffe. Anne Sørensdatter (1806) hadde hvite bomullsvanter, de eneste som nevnes i disse skiftene.

Flere av kvinnene hadde lerretstørklær. Tørklærne hadde en verdi på 10-20 skilling. Karen Svendsdatter (1730) hadde to halstørklær og et *hjemmegjort* tørkle.⁷⁹ Anne Sørensdatter (1806) hadde to bomullstørklær til en riksdaler, to røde strikketørklær, et grønt strikketørkle med gul og blå bord. Dette er de eneste strikketørklærne som er nevnt i skiftene på

Merdø. Datteren Birgithe Sørensdatter (1814), hadde et gammelt, stort silketørkle og et blomstrete, grønt bomullstørkle, mens Inger Poulsdatter (1806) hadde et rødt og hvitt tørkle, to røde og hvite silketørklær, et rødt og hvitt og to hvite lerretstørklær.

Smykker og annet tilbehør

Kvinnene inne i landet hadde mer draktsølv enn dem ute ved kysten, noe som også skiftet fra Risland i Åmli fra 1713 illustrerer. Festegaven kvinnene fikk ved troløvelsen besto ofte av sølv, og dette fikk de beholde når de ble enker.⁸⁰ Skiftene fra Merdø viser at enkene ble tillagt en viss sum for sin festegave før delingen av boet. Sølv et kunne være bortpantet om husholdet hadde gjeld. Gullringer hadde en verdi fra litt over én til sju riksdaler.

Utover på 1700-tallet brukte kvinnene rader av perler eller blonder stramt rundt halsen, slik vi ser det på portrettet av Lovise Groos og Sara Juell. Dette finner vi ikke i skiftemateriale fra Merdø. I gjennomgangen over er det nevnt draktsølv som skospenner, maljer, kjeder og små sølvknapper. Birgithe Sørensdatter (1814) utmerker seg også her med rene pyntesmykker som en gullring, ørehenger til fire riksdaler, samt to gamle brystnåler. Hun hadde også en elfbensvifte.

En spesiell gjenstandstype er de såkalte *hodevannsegg*,⁸¹ eller luktevannshus. Ingeborg Hansdatter (1767), eller datteren, hadde et hodevannsegg til tre riksdaler, tre små ermeknapper i sølv, en filigrans "Brosse", kåpehefter i sølv og en sølvnål. Både Anne Sørensdatter og Inger Poulsdatter (begge 1806) hadde også hodevannsegg, den siste i sølv til en

Miniatyrportrett (2,8 x 2,2 cm) av Sara Juell, født Chrystie, gift med kjøpmann Morten Juell i Arendal (1733-1797). Sara har smykke i håret, ørepynt og blonder rundt halsen og i kjoleutringningen. Portrettets innfatning er av bergkrystaller i en ramme av gull med blomster. Portrettet har tilknytning til familien Juell på Tangen gård på Hisøy. AAM.B.1174.

Øredobber etter Helje Larsdatter Dahl (1658-1726) fra Neskilen. I 2. ekteskap var Helje gift med Ole Nielsen på østre Merdø, hvor hun døde. Øredobbene er laget av krystall og sort silke med forgylt tråd i ornament og gul silkeomramning (4 x 2,5cm). AAM.M.1005.

Vifte som skal ha tilhørt Edel Nielsdatter (1757-1832) på Merdøgaard eller en av hennes døtre. Viften har blekgrå tyll på papir og elfenbenspiler med gjennombrutt mønster. Datering: Antakelig ca. 1830-40-årene. Se Aust-Agder-Arv 2018, 122. AAM.M.1003.

verdi av to riksdaler. Hun hadde også en fire lodds gullring i et futteral til litt over to riksdaler.

Luktevannshusene var som regel laget av sølv med forgylt innside, og de ble brukt i perioden 1770-1820 av kvinner samfunnets øvre sjikt. Dette var små dåser med lokk hvor en svamp var dyppet i oppkvikkende væske eller parfyme, som kvinnene brukte ved besvimelse, trøtthet eller som godlukt. Disse vakre små gjenstandene var også en sosial markør og de ble brukt som kjærestegaver.⁸²

«Hodevannsegg» eller luktevannshus i sølv fra 1771, hjerteformet i regencestil, forgylt krone og horisontal profil. Initaler: BTD. I lokkets bakside: IM = Isaac Jansen Møller, gullsmed i Arendal, senere Grimstad. Luktevannshus til parfyme ble vanlige for kvinner i de øvre sosiale lag et par tiår før og etter 1800. I Arendal fantes slike i gull, og på Merdø var det flere kvinner som hadde hodevannsegg i sølv. Foto: Hannele Fors, AAMa-KUBEN. AAM.02331.

Hjemmeproduksjon eller skreddersøm?

Tekstilproduksjonen

Hjemmene på Merdø var fylt med tekstiler på 1700-tallet. Alle hadde store innslag av lintøy og sengeklær, i blant pyntet med kniplinger og sprang.⁸³ I de eldste skiftene finner vi bl.a. flamske benkedyner, ostindisk kattuns bordklede, ryer, omheng til himmelsenger av silke eller andre importerte stoffer, og også gardiner.

I flere skifter brukes i blant begreper som *hjemmevevd* eller *hjemmegjort* om lerretslaken og overdyner, noe som viser at dette ikke var det vanlige. Begrepet *hjemmesydd* er brukt om sengegedekken, linnen og tørklær. Ifølge Åsa Elstad kan vadmel, verken og stoff som blir beskrevet som “stoffes”, “ulden” og “treskafts” være hjemmevevet.⁸⁴ I oppteignelsene i kvinneskiftene fra Merdø er det bare funnet ett tilfelle av “treskafts” når det gjelder klær. Vadmel og andre mulige hjemmevevde stoffer kan imidlertid skjule seg bak plagg hvor materialet ikke er oppgitt.⁸⁵ Likevel er det alt overveiende som nevnes importerte stoffer. Også de eldste skiftene fra Merdø fra slutten av 1600-tallet nevner klær i silkekvalliteter.

Tekstilredskaper i skiftene kan også fortelle om tekstilproduksjonen i hjemmene, men dette betyr ikke nødvendigvis at de var i bruk på tidspunktet skiftet ble holdt. Redskapene ble beholdt i kott og på loft, om det senere skulle bli bruk for dem. Ifølge Ingeborg Fløystad er tekstilredskaper sjelden nevnt i skiftene, unntatt linhekle.⁸⁶ På Merdø er det nevnt fire linhekle, men også hjulrokk og spinnerokk i 11 skifter, to av dem i skifter etter menn. Det er også funnet tre vevredskaper, fem hespetrær og to garnvinner. Det er ikke tvil om at det ble spunnet og vevet både ull, lin og hamp på øya, men ut fra den overveldende dominansen av innførte stoffer i skiftematerialet, var dette sannsynligvis ikke stoffer til overklær.⁸⁷ I skiftematerialet er det ikke nevnt lin i klær, som skjorter og serker, men lin ble iblant brukt som fôr i klær.

Linhekle fra 1783 fra Lofthus, Vestre Moland ved Lillesand, av furu, dekorert med treskurd, stjerne i sirkel. Lengde: 56 cm, bredde: 13,8 cm. En hekle er et redskap av tre med jerntenner som linen eller hampen dras gjennom for å bli rensset og gredd etter at fibrene er brukket opp på en bråke. Birgithe Hansdatter (1696) hadde ullgarn og hamp, Anne Hansdatter (1709) hadde også mye ullgarn, lerretsgarn og striegarn og Maren Hansdatter (1725) hadde hollandsk lin, ull og stry. I skiftene er også nevnt heklet lin. AAM.05495.

Kammerset i 2. etasje med vevstol på Merdøgaard museum. Rommet har tidligere vært brukt til soverom. Den vanligste vevstolen hadde fire skaft. Vevredskapene er nevnt i skiftet etter Marthe Olsdatter (1714) og to er nevnt hos Jon Knudsen (1708). Hespetrø, et redskap til å vinne opp garn etter at det er spunnet, er funnet blant annet i skifter i 1718, 1767, 1779 og 1814. I alle disse fire skiftene var det også rokk. I tillegg finner vi både hjulrokk og hespetrør i skiftet etter Jørgen Tjøstelsen i 1748. Datteren Inger Johanne arvet en gammel hjulrokk, og datteren Margrethe arvet to hespetrør. Det er ikke funnet karder i skiftene fra Merdø. Inger Poulsdatter (1806) hadde en gammel garnvinne.

Foto: Karl Ragnar Gjertsen, AAMA - KUBEN.

Hjemmesøm eller skreddere?

Sydd kvinnene sine klær selv, ble de kjøpt ferdig eller ble de sydd av skreddere? I enkelte skifter er det listet opp stoffer og deler av plagg, som viser gjenbruk og omsøm. I skiftene fantes for eksempel følgende materialer: Tre alen gammelt, sort silketøy og det samme i klede, gullkniplinger til en "Qvind Folck Hue", to par gamle ermer og en bol med kniplinger, et stykke brun cartun, 2 ½ alen blå klede, fem alen förlerret, fire stykker blomstret bomullstøy, sort fløyel og en alen sorte bånd. Ellers fantes ullgarn, lerretsgarn, striegarn, hørgarn (lin) og heklet lin. I Anne Sørensdatters skifte (1806) fantes en kyseform, og datteren Birgithe Sørensdatter (1814) hadde to alen silketøy, et lite stykke hvit taft, seks alen silkefrynser og et syskrin. I et par av skiftene fantes hosetre, en mal til å forme hoser etter. Ut fra dette kan vi gå ut fra at kvinnene selv sydde mindre plagg, særlig luer, og endret og pyntet plagg. Reparasjoner av klær var også en selvfølge i det gamle samfunnet. I enkelte skifter brukes begrepet "vendt" om enkelte mannsplagg, noe som tyder på gjenbruk av stoff. Etter å ha beskrevet arendalsborgerne luksuriøse klær, skriver Frithjof Foss at de vanlige borgerne var svært økonomiske i sin daglige påkledning, og han beskriver også omsøm og gjenbruk.⁸⁸

Ferdige, strikkede klesplagg ble importert, som strømper, ermer og nattøyer og også sko og hatter, gjerne engelske. Allerede på slutten av 1600-tallet var slike varer tilgjengelige i krambodene i Arendal, i tillegg til importerte stoffer av mange slag.⁸⁹ Flere skreddere holdt tidlig til i kystnære strøk, også bygdeskreddere. I Gjerstad var det for eksempel tre skreddere i 1645 og i Arendal var det en skredder i 1701.⁹⁰ Skredderlauget

ble dannet i 1736 og var ett av de to første som ble dannet etter at Arendal hadde fått bystatus i 1723. I 1787 var det fire skreddermestere i byen.⁹¹ Skredderlaugene, som besto av menn, sydde både manns- og kvinneklær fram til 1792, da de spesialiserte seg på enten det ene eller det andre. Utover 1800-tallet ble det vanligere at kvinner sydde kjoler og kåper for andre, og laugene klarte ikke å holde på sitt monopol.

Skiftet etter Øven Halvorsen på Merdø i 1758 gir opplysninger om bruk av skredder. Øven og hans kone, Anne Marie Pedersdatter, hadde fått ansvaret for Øvens lille dattersønn, Anders Olsen, da hans mor, som var enke, dro ut i tjeneste. Da Øven døde, la Anne Marie fram en oversikt over de utgiftene de hadde hatt i de tre årene de hadde hatt lille Anders. Når det gjaldt klær, viste det seg at gutten både fikk skreddersyddde klær, litt omsyddde klær og halvfabrikata. I oppsettet brukes uttrykket “Skrædderløn” når det gjaldt bukser i klede, en blå og en grønn vest, en blå trøye og en gammel, sort vest som ble vendt, altså omsydd. Det som ble kjøpt ferdig til gutten var en brun overknappet trøye til vinterbruk, en engelsk hatt, en liten parykk og nye sko. Nattlinnetene og tre par strømper var “Engelske”. Var tre par “Vinter Hoser” også kjøpt utenfra eller var de hjemmelagde? Når det gjaldt skjorter ble det levert fem “Syferdige” med tråd, så her skulle selve sømmen utføres hjemme.⁹²

Bruttoformuen i Øven Halvorsens skiftet var ca. 410 riksdaler, det vil si en økonomi på et mellomnivå. Når en “bortsatt” liten gutt fikk skreddersyddde klær, kan det ikke være tvil om at overklær som vi finner i skiftene på Merdø av de flotteste stoffer, for det aller meste var sydd av profesjonelle skreddere.

Miniatyr av Iver Anker, malt av S. Abildgaard 1756. Gutten her tilhørte en av landets rikeste og mektigste familier. Men på samme tid som dette portrettet ble malt, fikk en liten gutt i uthavna Merdø parykk og skreddersyddde klær.

Foto: Jon-Erik Faksvaag, Bogstad gård. NFBO.00220.

Empirekjole fra familien Larssøn på Merdøgaard av engelsk silkestoff fra omkring 1780. Kjolen skal ha vært brukt av Anne Larssøn da hun giftet seg med Thomas Jensen i 1819.

Foto: Karl Ragnar Gjertsen, AAmA – KUBEN. AAM.M.0983.

Detalj av empirekjolen fra Merdøgaard.
Foto: Karl Ragner Gjertsen, AAMA-
KUBEN. AAM.M.0983.

Oppsummering

Skiftene fra Merdø gir opplysninger som skiller seg mye fra det som tidligere er beskrevet fra Agder, og utdyper det. Klær og tekstiler hadde høy verdi i forhold til mye annet løst som nevnes i skiftene. I enkelte skifter etter fattige kvinner utgjorde klærne størsteparten av verdiene. Noen av kvinnene hadde det trangt økonomisk ved livets slutt, men kvaliteten på klærne viser at de hadde hatt en romsligere fortid.⁹³

Snørelivene var et stasplagg som skulle synes. De mest velstående kvinnene på Merdø hadde sølvmaljer på livene, og i tillegg til silkeskjørt og silketrøyer hadde de i blant også forklær i silkekvaliteter. De minst bemidlede, som også hadde silkekvalitet i liv og trøyer, hadde ikke skjørt eller forkle i silke. Trøyene hadde en overraskende lav verdi, mens kjolene hadde til dels svært høy verdi. Kåpeplagget var sjeldent, og hodeplagget besto av luer, oftest av silkekvaliteter med kniplinger. Smykker besto mest av funksjonelle draktdeler, men i løpet av siste halvdel av 1700-tallet kom også rene pyntesmykker og tilbehør til syne i skiftematerialet.

Det ble spunnet og vevet både ull, lin og hamp på Merdø, men ferdigkjøpte, innførte stoffer i ull, bomull og silke var helt dominerende i kvinnes drakter i uthavna på 1700-tallet, i motsetning til i indre bygder. Kvinnene i uthavnssamfunnet hadde allerede på 1600-tallet forlatt vadmel, skjorter, søljer, sammensydde stakker og liv, bryststykker, belter og skaut, eldre draktelementer som ble beholdt i innlandsbygdene. Hel kjole var vanlig i hele perioden. Det var vanlig å bruke skredder til de viktigste overplaggene, mens underplagg og mindre plagg kunne være hjemmesydd.

Byborgerne har, naturlig nok, hatt en sterkere økonomi og en rikere motedraktskikk som dannet forbilder for skippernes og losenes kvinner i uthavnene. Kvinnene på Merdø hadde ingen "bondeidentitet" å ta vare på, som kunne virke bremsende på mottakeligheten av nye moteimpulser. Bymotene hadde fått innpass i uthavna allerede på slutten av 1600-tallet, og i løpet av de første årtier av 1700-tallet hadde draktskikken gjennomgått en nesten total overgang til europeisk bymote med import og profesjonell tilvirkning av klær.

På tross av åpenbare mangler i skiftenes opptegnelser av klær, gir de samlet et godt bilde av kvinnes klær på Merdø på 1700-tallet. Det er ingen grunn til å tro at draktskikken på Merdø skilte seg ut fra draktskikken i uthavnene og strandstedene i nærheten. Materialet viser et fargerikt og variert bilde, før krig og blokade satte inn med nedgang i importen, dyrere klær og en mindre fargerik mote.⁹⁴

Noter

- 1 Ingeborg Fløystad 2007, 323, Kristin Røgeberg 1996, 123. Se også tollister fra Arendal på nettstedet Historiske toll- og skipsanløpslister.
- 2 Anna Maja Nylén 1974, 23 og Sigfrid Svensson 1974, 86.
- 3 Bo Lønnqvist 1974, 80, Sigfrid Svensson 1974, 92 og Åsa Elstad 1996b, 115, 135.
- 4 Ingeborg Fløystad 2007, 328.
- 5 Pehr Kalm (1716-1779) besøkte Grimstad og andre steder i nærheten i 1747. I sin dagbok skriver han at kvinnene for det meste kjøpte sine klær og tøy fra utlandet, spesielt sine høytids- og søndagsklær. Grimstad bys historie, bd. 1, 1927, 90.
- 6 Samme, 314. Unntaket her er Setesdal.
- 7 Det eldste plagget var stakken, som var et helskåret plagg til å dra over hodet (kofte). Den ble holdt sammen med belte. Stakken ble avløst av en snørelivskjole eller overlivskjole som besto av et skjørt med påsydd ermeløst liv. Den nye drakten var skjørt og snøreliv hver for seg eller skjørt og trøye, ifølge Ragne Bugge Schmidt 1990, 55, 57 og 71.
- 8 Anna Naja Nylén 1974, 28.
- 9 Ragne Bugge Schmidt 1990, 72.
- 10 Serk er et langt, løstsittende plagg, som oftest med lange ermer, som dras over hodet.
- 11 Pannelin med kniplinger er nevnt i Moland i 1725, og i Holt er det nevnt pannelin og sort fløyelslue i 1723, ifølge Ingeborg Fløystad 2007, 313-316. Se også Torild Fossnes 1999, 32.
- 12 Aagot Noss 1973, 222.
- 13 **Klede** er glatt, filtliggende stoff av ull. Krevende etterbehandling av en "overskjærer" som gir loen lik lengde. Innført, i motsetning til hjemmevevd og stampet vadmél.
- 14 **Stemmets** (stemmet, stamet) er kypertvevd klede, særlig produsert i Tyskland og Nederland. Egentlig "fra Stamford".
- 15 Hundre riksdaler (rd) tilsvarte verdien av ca. 25-30 kyr. Riksdaler var myntenhet mellom 1544 og 1813. Fra 1625 var riksdaleren delt i 4 ort (mark) eller 96 skilling.
- 16 **Damask** er fint, mønstret, som regel ensfarget stoff av silke, ull, bomull eller lin, opprinnelig fra Damaskus i Syra, som eksporterte stoffer til Europa. Mønsteret kommer fram ved matte og blanke flater, og motsatt på baksiden. Brukt i liv på bunader.
- 17 **Brokade** er et tykt stoff med innvevde tråder som danner et mønster eller motiv. Opprinnelig silke med brosjert mønster, fra middelalderen også brukt om rikt mønstrede tekstiler av ulike typer med tråd av gull eller sølv. Brukes nå om tekstiler blandet med metall/metallignende tråder og stoffer med relieffmønstre.
- 18 **Taft** er ekstra fint, glatt, lerretsvevd stoff av silke med tråder som er ekstra hardt tvunnet.
- 19 **Gyldenstyck** er silkebrokade med innvevde metalltråder.
- 20 Se også Kristin Røgeberg 1996, 125. Nattrøye er en undertrøye.
- 21 **Galoner** (tresser) er pyntesnorer med innvevde metalltråder.
- 22 Frithjof Foss 1998, 397-398.
- 23 Maleriene kan være laget senere ut fra samtidige miniatyrportretter.
- 24 Den avdøde (salige) kvinnes klær. Denne formuleringen brukes i skiftene.
- 25 Skiftene som er brukt er alle jeg kan finne fra Merdø under Nedenes sorenskriveri og Arendal byfogd på Digitalarkivet ut fra registrene, der kvinneklær er nevnt. I tillegg er øvrige skifter fra Merdø brukt som kilde.
- 26 Kristin Røgeberg legger vekt på dette i sin artikkel fra 1996, 114. Se også Ståle Dyrvik 1996, 48-49, som legger vekt på å studere formuesutviklingen gjennom livssyklusen.

- 27 I den siste gruppen var det Inger Poulsdatter (skifte 1806) som hadde høyest bruttoformue av disse 23 kvinnene, på 1156 riksdaler. Skiftene viser også et mønster når en ser på de ulike formuesklasser over tid. De fleste skiftene med under hundre riksdaler i bruttoformue er fra perioden 1730-1751 (også ett helt tidlig), i mellomgruppen er de fleste fra 1700-1730 (også tre i 1760-70-årene) og i den høyeste gruppen er de fleste fra 1805-1814 (også to tidlige). Materialet er såpass lite at dette kan være tilfeldig.
- 28 Åsa Elstad (1996b, 21) påpeker at klærne i skiftematerialet ikke nødvendigvis representerer en mer konservativ mote (da flest eldre dør), da mesteparten av klærne hadde en kortere levetid enn andre gjenstander.
- 29 Samme, 18, Ståle Dyrvik 1996, 48-49, Ingeborg Fløystad 2007, 324-325.
- 30 Kristin Røgeberg 1996, 112-113, Åsa Elstad 1996b, 19-20 og Ingeborg Fløystad 2007, 312.
- 31 Bruttoformuen var på 31 riksdaler, og boet var fallitt.
- 32 Bruttoformuen var på 377 riksdaler.
- 33 Dette omfattet også et skip med verdi på 2250 riksdaler. Vi får ikke vite noe om klærne til verken Helje Larsdatter Dahl i hennes skifte i 1727 eller Inger Øvensdatter i 1769 (samfrendeskifte). Klær er ikke nevnt i skiftet etter Aasille Christensdatter og Nils Schold i 1805. Det ble ikke foretatt skifte etter Edel Nielsdatter på det senere Merdøgaard museum i 1832.
- 34 Se Ingeborg Fløystad 2007, 312.
- 35 Ragne Bugge Schmidt 1990, 91.
- 36 Samme, 75.
- 37 Åsa Elstad 1996b, 59.
- 38 Ragne Bugge Schmidt 1990, 75-76.
- 39 Samme, 75.
- 40 “**Stoffes**” ser ut til å ha vært brukt som et grovt hel- eller halvullstoff brukt til klær, som kan være hjemmevevet, ifølge Åsa Elstad 1996b, 28, og det er slik jeg har tolket betydningen i disse skiftene. “Stoffes” kan også bety et kulørt, mønstervevet silketøy, senere et tykt, blankt ulltøy med innvevet mønster.
- 41 Nevnt i broren Tjøstel Svendsens skifte (han døde senere samme år, 1730), hvor det nevnes hva han hadde arvet av søsteren.
- 42 Ragne Bugge Schmidt 1990, 83.
- 43 **Demmet** (*demmetz, dimmits*) er vevet bomullstekstil i lerretsbinding i sterk kvalitet.
- 44 **Kattun** (*cattun, cartun*) er bomullsstoff, som regel med påtrykt mønster.
- 45 Frithjof Foss 1998, 398.
- 46 Ingeborg Fløystad 2007, 313 og 315. Se tegning av kvinne fra Hjørundfjord, Sunnmøre, med liv med røde, antakelig strikkede ermer fra 1845, i Aagot Noss, *Joachim Frichs draktakvareller*, 1973, 21-22.
- 47 Ragne Bugge Schmidt 1990, 72-73.
- 48 **Cafe** (*coffe, kaffå*) er et plysjaktig stoff av silke eller et blankt, presset ullstoff med opphøyet mønster.
- 49 **Atlask** er et opprinnelig kinesisk silkestoff, senere brukt også om andre stoff vevet i satengbinding med lange sprang på stoffets rettside. Satengbinding karakteriseres av at det ene trådsystemet i veven, som oftest renningen, dominerer på vevens rettside, gjerne ved større trådtetthet. Det andre trådsystemet dominerer på baksiden. Gir blank overflate. Både i ull, bomull og silke.
- 50 **Sars** er fint ensfarget kamgarnsstoff i kypertbinding (glatt garn av kjemmet ull, slitesterkt), lett ulltekstil, “overskåret”, litt valket (stampet og gnidd i våt tilstand for å bli tett) og presset, vanlig til bekledding. Begrepet ble også brukt om stoff i silke og lin.
- 51 Aagot Noss 1977 og Ingeborg Fløystad 2007, 313.
- 52 Ragne Bugge Schmidt 1990, 78.
- 53 **Merino** er et ullstoff av merinosauen, senere brukt om et blankt kamgarnsstoff.
- 54 Åsa Elstad 1996b, 95.
- 55 **Thersenelle** er silkestoff i god kvalitet.
- 56 **Polemetes** (*polemits*) er et glatt, lerretsvevd stoff av kamelhår, geitehår, silke, bomull ull eller blandinger av disse. Fra Flandern.

- 57 **Bai** (*bais*) er et tykt, grovt og løsvevd ullstoff i lerretsbinding, loddent på den ene siden og glatt på den andre.
- 58 **Kalemank** er stoff av ren ull eller ull blandet med silke eller geitehår, atlaskvevet med blank overflate, ensfarget, stripet eller med blomstermønstre. Brosjert kalemank har innvevd mønster.
- 59 **Verken** var et tynnere stoff som ble vevd fra midten av 1700-tallet og var blandingsstoffer med lin i renningen og ull i innslaget (fram til 1825), da kom bomull, men verken kunne også være ull på ull.
- 60 Kristin Røgeberg 1996, 126-127.
- 61 Ragne Bugge Schmidt 1990, 80.
- 62 Underplagget trøye ble kalt natttrøye.
- 63 Ragne Bugge Schmidt 1990, 63 og 73.
- 64 Samme, 67-69.
- 65 Samme, 60.
- 66 **Camelot** (*kamelot*) er et toskafts stoff av geite- og kamelhår, på 1700-tallet også blandinger med ull og silke og også innvevde gull- og sølvtråder.
- 67 Kristin Røgeberg 1996, 123 og Ingeborg Fløystad 2007, 313.
- 68 Ragne Bugge Schmidt 1990, 58-60 og Kristin Røgeberg 1996, 123-126.
- 69 Frithjof Foss 1998, 398.
- 70 Ingeborg Fløystad 2007, 313.
- 71 Frithjof Foss 1998, 398. **Nettelduk** er en tynn, lerretsaktig tekstil vevet av fibre til planten nesle. Ofte ble betegnelsen brukt om lignende stoffer i lin eller bomull, som musselin, som musselin. Kostbar tekstil på 1700- og 1800-tallet.
- 72 Samme, 397. Ifølge Bjarne Kildegaaard 1993, 7 kan en *manteau* også være en overkjole med slep.
- 73 Grimstad bys historie bd. 1, 94.
- 74 Ragne Bugge Schmidt 1990, 87-88.
- 75 Ragne Bugge Schmidt 1990, 97-98 og Åsa Elstad 1996b, 58.
- 76 Nevnt i skifte etter Mathias Guttormsøn i 1698, sammen med flere kvinneklær, som må ha tilhørt hans kone Marthe Sørensdatter.
- 77 Ragne Bugge Schmidt 1990, 94.
- 78 Ingeborg Fløystad 2007, 319.
- 79 I skiftet etter hennes bror.
- 80 Ingeborg Fløystad 2007, 317.
- 81 Begrepet *hodevannsegg* skal være en folkelig omdanning av det franske «eau de lavendel», ifølge Ragnvald Iversen. Se Sønn var det, årbok for Arendal historielag 2018, 147.
- 82 Marit Alida Angell Berg 2009, 38, 52, 54-55.
- 83 **Sprang** er en gammel håndarbeidsteknikk, hvor paralelle tråder tvinnes innbyrdes og danner ulike mønstre. Trådene er fester i en ramme oppe og nede, slik at det dannes to speilvendte mønstre.
- 84 Åsa Elstad 1996a, 95 og 1996b, 27-28. Disse stoffene var også i handelen.
- 85 Ragne Bugge Schmidt 1990, 78.
- 86 Ingeborg Fløystad 2007, 320-321.
- 87 Fra folketellinger på 1800-tallet vet vi at fattige kvinner spant for å livnære seg. I skiftet etter Ingeborg Hansdatter i 1767 kommer det fram at det blir spunnet hamp for kjøpmann Niels Aalholm i Arendal. Hampen ble brukt til fiskegarn. Maren Hansdatter (1725) hadde også et putevar vevet av hamp.
- 88 Frithjof Foss 1998, 399-400.
- 89 Ingeborg Fløystad 2007, 323.
- 90 Samme, 322.
- 91 Upublisert manus av Håkon Haugland, Arendal by- og regionhistorie, bd. 2.
- 92 Hilde L. Austarheim 2019, 113.
- 93 Åsa Elstad 1996b, 35-36, viser i sin bok Øksnes og Astafjord at også de fattige kvinnene hadde minst ett plagg av importerte stoff og at klærne utgjorde en stor del av deres verdier. Importerte stoffer fantes også i rimelige kvaliteter.
- 94 Samme, 149.

Kilder

Digitalarkivet/Statsarkivet i Kristiansand:

Nedenes sorenskriveri før 1724, skifteprotokoller (nr.):

Søren Pedersøn og Birgithe Hansdatter, 25.-26. mai og 3. juni 1696, nr. 1, 1698-1701, 277b-289b;; Gjerulld Jonsøn, 24. mai 1699, nr. 3, 1700-1708, 365b-366b (opplysninger om konen Ingeborg Nielsdatters gangklær); Mathias Pedersøn og Gunborg Stiansdatter, 30. mars 1700, nr.-2, 171698-1701, 269a-274b;; Anne Hansdatter Skare, 4.-5. desember 1709, nr. 5, 1707-1711, 346b-347a;; Kirsten Jensdatter, 23. juni 1712, nr. 6, 1711-1714, 79b-83a;; Marthe Olsdatter, 26. september 1714, nr. nr. 6, 1711-1714, 372b-378b;; Boel Larsdatter, 12.13. september 1718, nr. 7, 1714-1720, 126a-126b;; Jon Gjeruldsen og Maren Hansdatter, 12. oktober 1724 og 18. juni 1725, nr. 9, 1722-1727, 40a-42b;; Karen Svendsdatter, 29. november 1730, nr. 11, 1730-1731, 410a-414b;; Tjøstel Svendsen 27. nov 1730, nr. 11, 1730-173, 402a-403b;; Marthe Sørensdatter, 21. april 1730, nr. 10, 1727-1730, 329b-331b;; Helje Jacobsdatter, 26. oktober 1735, nr. 13, 1734-1737, 188a-189a;; Gjertrud Asbiørnsdatter, 22. januar og 2. mars 1739, nr. 14a, 1737-1741, 72b-73a;; Anna Marhiasdatter, 5. april 1743, nr. 16, 1742-1744, 184b-185b;; Berthe Aslachs datter, 8. april 1744, nr. 17, 1744-174916a-16b;; Gunborg Erichsdatter, 10. august 1751, nr. 18, 1749-1755, 309b-310a;; Karen Halvorsdatter, 18. februar 1757, nr. 19, 1755-1760, 245b-246a;; Ingeborg Hansdatter, 19. september 1767, nr. 22, 1767-1770, 63a-67b;; Anne Pedersdatter, 27. mai 1768, nr. 22, 1767-1772, 239b-240b;; Karen Pedersdatter, 7. oktober 1768, nr. 22, 1767-1772, 745b-746a;; Søren Hansen og Anne Sørensdatter, 29. mai 1806, nr. 35, 1804-1808, 361a-364a;; Lars Andersen og Inger Poulsdatter, 3. september 1806, nr. 35, 1804-1808, 471a-476b;; Anne Kirstine Knudsdatter Torjusholmen, 14. april 1809, nr. 36, 1806-1823, 37a-38b;; Birgithe Sørensdatter og Anders Olsen, 13. august 1814, nr. 39, 1812-1816, 531a-535b.

Egil Fiane. Transkripsjon av skiftet etter Guro Nielsdatter, Risland i Åmli 1713.

Litteratur

Austarheim, Hilde L. (2019). Marthe Øvensdatters bortsatte barn på Merdø: "jeg Sørger Saa Hiertelig men Jeg nødes dertil". *Sånn var det : årbok for Arendal historielag*, 25, 108-121.

Berg, Marit Elida Angell. (2009). Luktevannshus og snusdåser : om stank og duft og odørens materialitet. *Tidsskrift for kulturforskning*. Volum 8, nr. 3, 37-59.

Elstad, Åsa. (1996a). Skiftemateriale, hamskifte og klesskifte. I L. Marthinsen (Red.), *Skiftene som kilde – en artikkelsamling* (Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, 31) (s. 92-110). Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt.

Elstad, Åsa. (1996b). *Moteløver og heimfodingar : tekstilar og samfunnsendingar i Øksnes og Astafford 1750-1900*. Stamsund: Orkana forl.

Dyrvik, Ståle. (1996). Økonomiske og sosiale forhold i bondesamfunnet. I *Skiftene som kilde – en artikkelsamling* (Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, 31) (s. 47-64). Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt.

Fløystad, Ingeborg. (2007). *Agders historie 1641-1723*. Kristiansand: Agder historielag.

Foss, Frithjof. (1998). *Arendals Byes Historie*. Arendal: Arendal Historielag. (1. utgave 1893).

Fossnes, Torild. (1999). *Silkebrokade, lin og lue: drakter og draktplagg fra Aust-Agder på 17- og 1800-tallet*. Arendal: Aust-Agder kulturvernrad, i samarbeid med Aust-Agder-Museet.

Grimstad bys historie. (1927). Grimstad: Grimstad bymuseum.

- Imsen, Steinar og Winge, Harald. (1999). *Norsk historisk leksikon : kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Kildegaard, Bjarne. (1993). *Klædt på til tiden*. København: Nationalmuseet, Tiderne skifter.
- Lønnqvist, Bo. (1974). Förutsättningar för folkdräktens uppkomst och utformning i Europa. I S. Svensson. (Red.), *Folklig dräkt* (s. 60-84). Lund: Liber-Laromedel.
- Lyngby, Thomas. (2010). Iscenesættelse. I U. Langen (Red.), *1700-tallet. Parykker, profit og pøbel*. København: Golden Days in Copenhagen.
- Noss, Aagot. (1970). Johannes Flintoes draktakvarellar. *Norske folkedraktar*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Noss, Aagot. (1973). Joachim Frichs draktakvarellar. *Norske folkedraktar*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Noss, Aagot. (1977). Statuane i Nordmandsdalen. *Norske folkedraktar*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Noss, Aagot. (1981). Adolph Tidemand og folk han møtte : studiar frå reisene i norske dalføre – akvarellar, målarstykke og teikningar. *Norske folkedraktar*. Oslo : Norsk Folkemuseum/Det norske samlaget.
- Nylén, Anna Maja. (1974). Svensk dräktforskning : en översikt. I S. Svenson (Red.), *Folklig dräkt* (s. 11-29). Lund: Liber-Laromedel.
- Røgeberg, Kristin. (1996). Kvinners gangklær : skiftene som kilde til kvinners klesskikk på 1600- og 1700-tallet. I L. Marthinsen (Red.), *Skiftene som kilde – en artikkelsamling* (Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, 31) (s. 111-132). Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt.
- Schmidt, Ragne Bugge. (1990). Kvinnebunader fra Mandalens nedre sogn frem til ca. 1800 : dødsboregistreringenes betydning som grunnlag for en undersøkelse av de gamle kvinnedrakter. *Vår barndoms have : årbok for Vest-Agder fylkesmuseum*, 48-98.
- Svensson, Sigfrid. (1974). Bygdedrækt i booppteckningar. I S. Svenson (Red.), *Folklig dräkt* (s. 30-46). Lund: Liber-Laromedel.
- Svensson, Sigfrid. Modeväxlingar och bygdedräkter. I S. Svenson (Red.), *Folklig dräkt* (s. 85-94). Lund: Liber-Laromedel.

*Takk til Tonje Ramse Trødal og Egil Fiane
som har lest gjennom og kommentert artikkelen.*